

Elka Mircheva

(Institute for Bulgarian Language, Bulgarian Academy of Sciences)

Dilyana Radoslavova

17th Century Bulgarian Letters: Centres, Scribes, Repertory (Studia medievalia Slavic et Byzantina, 6). Boyan Penev Publishing House, Sofia, 2020, 296 p.

Abstract: 17th century is known in the history of Bulgarian literature and language as a period marked by the emergence of Bulgarian damskins. The question regarding what other types of literature were created during this century is usually considered to be of little interest. Dilyana Radoslavova sets out to paint a comprehensive picture of the literature of the 17th century, its repertory, the literary centres that existed and the contribution of the scribes who did their literary and compilatory work there.

Елка Мирчева

(Институт за български език, Българска академия на науките)

Диляна Радославова. Българската книжнина от XVII век: центрове, книжовници, репертоар (Studia medievalia Slavica et Byzantina, 6), Издателски център „Боян Пенев“. София, 2020, 296 с.

В историята на българската литература и на историята на българския език XVII в. е известен с появата на българската дамаскинска книжнина. Вниманието на учените е привлечено основно от новобългарските дамаскини и техния, опрян на говоримия, език. Каква обаче е останалата книжовна дейност през този век е въпрос, който по презумпция се смяташе, че не представлява интерес. По тази причина появата и бурното развитие на дамаскинската книжнина – явление, което остава специфично и характерно единствено за нея на фона на споделени типологични особености на славянските средновековни литератури – винаги е изглеждала до голяма степен внезапна на фона на смятания за един от най-безинтересните векове в историята на българската литература.

Диляна Радославова си поставя за задача да изследва максимално пълно картината на книжнината на българския XVII в., да представи нейния репертоар, както и книжовните центрове и книжовниците, свързали съставителската и писаческата си дейност с тях. На това е посветен монографичният ѝ труд „Българската книжнина от XVII век: центрове, книжовници, репертоар“, който излезе под № 6 в авторитетната поредица *Studia medievalia Slavica et Byzantina* през 2020 г.

Темата е проучена всестранно. Привлечен е материал от 307 ръкописа. Опорна точка за авторката са онази част от тях (близо стотина), в които книжовниците са оставили приписки. Така, черпейки сведенията за имената им, местата, в които са създадени писмените паметници, книжовните средища, епархийските и митрополитските центрове и техните предстоятели, Радославова очертава картината на книжовния живот в българските земи през XVII в.

Използван е комплексен метод на анализ. Извънредно богатият материал е отлично структуриран. Приветствам представянето на книжовните центрове и на многобройните труженици в тях според принадлежността им към митрополии и екзархии. През XVII в. православното българско население и обитаваните от него територии са на подчинение на 3 диоцеза – Константинополската патриаршия, Печката патриаршия и Охридската архиепископия. Поради слабата им съхраненост, недостатъчна проученост и трудна достъпност извън изследването остават свидетелствата за ръкописната традиция на територията на Охридската архиепископия и в няколко български епархии от диоцеза на Печката и Константинополската патриаршия, попадащи в днешната Република Сърбия и в Република Северна Македония. По отношение на дамаскината книжнина извън вниманието на авторката остава първият архаичен, т. нар. македонски превод на „Съкровище“ на Дамаскин Студит.

Основен за монографичното изследване е палеографският и кодикологичен анализ на подписаните писмени паметници. Прецизно анализирани им особености, както и имената на техните писачи, книжовните центрове, в които са създадени, стават сигурната основа, върху която авторката уверено, и заедно с това с необходимата предпазливост, атрибуира десетки анонимни ръкописи. Така постепенно пред очите на читателя израства стройно подредената картина на книжовния живот през XVII-то столетие. Очертава се обликът на книжовните центрове и водещите книжовници в тях. Изпъква ярко доминиращата роля на ярки личности и фамилии, белязали с книжовната си дейност духовния живот в нашите земи. Решаващо значение за развоя на българската книжнина има и приносът на йерарсите, заемали престола на Търновската митрополия (с. 34). Напълно очаквано вековната липса на българска държава и независима църковна институция отдавна са белязали репертоара на средновековната ни книжнина. 80 % от анализираниите ръкописи са необходими за богослужението книги, обезпечаващи съхраняването на православната вяра. Изчезнали са цели жанрове, които не са свързани с ежедневното богослужение. Чисто прагматичните задачи, които си поставят книжовниците, са съобразени с конкретната поставена цел – копирането на необходимото за манастирското и катедралното богослужение. Водещи манастирски книжовни центрове – особено интересни и доминирани от силните фигури на водещи книжовници, създали свои последователи и специфични калиграфски школи, – са Етрополската школа и школата на Врачанския манастир „Св. Троица“.

Със сигурност може да се заключи, че появата на новата за XVII в. дамаскинска книжнина не е свързана с манастирите. Дамаскините (средногорският превод), както и новобългарските дамаскини са свързани изключително с дейността на енорийското свещенство и на светски лица – граматичи и даскали. Напълно се присъединявам към мнението на Д. Радославова, че в това отношение определен тласък дава Контрареформацията, създаването на Конгрегацията за пропаганда на вярата през 1622 г. и настъпването на католицизма на Балканите. Заплахата е насочена основно към миряните, а защитата явно е оставена в ръцете на духовните им пастири и будните умове на просветени българи. Новата обстановка и пропагандата на различни от православната християнски деноминации, извършвана на говорим език, дава силен тласък в изграждането на нов тип книжнина, написана на разбираем, говорим език. В българската литература настъпва времето на дамаскините. Монографията на Радославова много добре показва с конкретни и обобщаващи данни отмирането на техните предшественици от предходните векове – сборниците със смесено съдържание. Очертава се ясно бурното развитие на българска почва на жанра. Средногорският архаичен превод е свързан с Аджар, който има водеща роля в това отношение. С това книжовно средище и с имената на поп Недялко и неговия син даскал Филип са свързани 5 негови преписа. Напълно по нов начин

се откроява появата на новобългарските дамаскини от I до IV тип. Особено важно е, че всички тези в голяма степен сходни, но и много различни по състав типове сборници, са изписани с карловско-кукленско писмо. Това в много голяма степен съгъстява времепоявата им в пространствен смисъл и ги обвързва с ясен ареал. Може да се каже, че с последните издания на писмени паметници и изследванията на О. Младенова, Б. Велчева¹, а сега и на Д. Радославова, локализирането на средногорския превод на дамаскините и началото на новобългарската традиция изглежда в голяма степен решен. Появата му се свързва с региона на Ловеч – Троян.

Във връзка със създаването на различните типове новобългарски дамаскини дължа да отбележа, че освен за копиране и преписвачески центрове, резултатите от извършената книжовна работа говорят и за творческа, съставителска дейност. Тя е свързана с навлизането на не-Дамаскиновите текстове в дамаскините сборници. Това на практика е нов прочит на книжовното наследство от предходните векове и поставя интересния въпрос за достъпа на книжовниците до използваните образци. В този смисъл особен интерес представляват и страниците, посветени на архаизиращата тенденция на XVII в., както и неочакваната поява на стари чинопоследования в чисто богослужебните книги. Струва ми се, че особено интересната глава II „Социален състав на преписвачите и участието им в книжовния процес“ би спечелила от определен акцент върху бурната компилаторска дейност на макрокомпозиционно (ниво сборник) и микрокомпозиционно ниво (текст) на четирите типа новобългарски дамаскини. Тази дейност е оригинална и авторска според средновековните критерии, в рамките на която парадигма се развива българската литература.

Монографичното изследване на Д. Радославова предлага решаване на множество въпроси и отваря поле за множество последващи изследвания в различни направления – текстология, литературознание, езиковедие. Струва ми се, че един от особено важните проблеми от социолингвистична гледна точка е въпросът за диглосията на книжовниците от енорийските средища. Точно атрибуираните ръкописи от богослужебен и дамаскински тип, излезли изпод ръката на един и същи книжовник, отварят поле за наблюдения върху цялостната картина на езиковата ситуация в предхождащия Българското възраждане XVII век.

С книгата на Д. Радославова българският XVII в. става първият век в богатата и разнопосочна история на нашата книжнина, който е щастлив да намери своя предан изследовател, посветил огромен, невидим за благодарния читател, труд, извършил къртовска събирателска работа, подложил емпиричния си материал на многопосочни изследвания и представил истински изчерпателен разрез на един привидно не особено привлекателен период от развоя на книжовния живот по нашите земи. Оказва се, че периодът не само не е непривлекателен. Той е пълен с прилежен, всеотдаен труд на знайни и незнайни предани труженици на полето на българската духовност, труд, който довежда до едно от най-интересните явления от късните векове на Българското средновековие – дамаскините – и подготвя пътя към Българското възраждане.

---

¹ Младенова, О., Б. Велчева. Ловешки дамаскин: новобългарски паметник от XVII век. София 2013 / Mladenova, O., B. Velcheva. Loveshki damaskin: novobalgarski pametnik ot XVII vek. Sofia 2013.